

Rätten att tycka fritt – från 1766 till i dag

Berättelse

En frihet vi lätt tar för given

Att säga vad man tycker, skriva en arg insändare eller dela en åsikt på nätet kan kännas så självklart att man knappt tänker på det. För många som bor i Sverige är det en del av vardagen. Men friheten att uttrycka tankar, åsikter och känslor – i tal, i skrift och i bild – är allt annat än självklar i världshistorien. Den kallas yttrandefrihet, och den räknas som en av grundstenarna i ett demokratiskt samhälle. Tanken bakom den är enkel men djup: ett samhälle blir friare och mer levande om människor vågar säga sin mening, ställa frågor och kritisera dem som har makten.

Skyddad i grundlag

I Sverige är yttrandefriheten inte bara en idé, utan en rättighet som är skyddad i grundlag. Grundlagarna är de viktigaste lagarna i landet, och de är medvetet svårare att ändra än vanliga lagar. Det krävs att riksdagen fattar samma beslut två gånger, med ett val emellan. På så sätt kan inte en tillfällig majoritet snabbt ta bort en grundläggande rättighet, vilket ger yttrandefriheten ett starkt skydd.

Skyddet är uppbyggt i flera lager. Den allmänna yttrandefriheten finns i regeringsformen, som slår fast medborgarnas grundläggande fri- och rättigheter. Utöver den har Sverige två särskilda mediegrundlagar. Tryckfrihetsförordningen gäller det som trycks, till exempel tidningar och böcker, medan yttrandefrihetsgrundlagen gäller radio, tv, film och vissa webbplatser. Att medierna har ett eget, extra starkt skydd hänger ihop med deras roll: det är ofta genom dem som makten granskas.

Världens första tryckfrihet

Det som gör den svenska historien särskilt intressant är hur tidigt allt började. Redan år 1766 fick Sverige sin första tryckfrihetsförordning. Den brukar beskrivas som världens första lagstadgade tryckfrihet, alltså en av de allra första lagarna någonsin som gav människor rätt att fritt trycka och sprida texter utan att staten först läste och godkände dem. På 1700-talet, en tid då makten i de flesta länder bestämde hårt vad som fick tryckas, var detta ett djärvt steg.

Samma förordning innehöll ytterligare en tanke som har visat sig minst lika viktig: offentlighetsprincipen. Den ger var och en rätt att ta del av myndigheternas allmänna handlingar, som beslut, protokoll och utredningar. I praktiken innebär det att du kan begära att få läsa hur en kommun eller en myndighet har resonerat innan den fattade ett beslut. Den som vill granska makten behöver alltså inte be om lov, utan har en lagstadgad rätt till insyn. En sådan öppenhet är fortfarande ovanlig i stora delar av världen, och den brukar lyftas fram som något av det mest betydelsefulla med 1766 års lag.

Ett världsminne

Att den gamla lagen fortfarande väcker stolthet märktes år 2023. Då utsåg Unesco 1766 års tryckfrihetsförordning till världsminne – en lista över dokument som anses ha stor betydelse för hela mänskligheten. Det ursprungliga materialet förvaras i dag på Riksarkivet och Kungliga biblioteket. Det är värt att minnas att lagarna har ändrats många gånger sedan dess; den tryckfrihetsförordning som gäller nu är från 1949 och yttrandefrihetsgrundlagen från 1991. Men idén och ursprunget går tillbaka till just 1766.

Frihet med gränser

Samtidigt vore det missvisande att tro att yttrandefrihet betyder att man får säga precis vad som helst. Friheten är vid, men den är inte obegränsad, och gränserna dras där orden börjar skada andra människor. Lagen förbjuder till exempel hets mot folkgrupp, alltså att hota eller uttrycka förakt för en grupp på grund av sådant som religion, hudfärg eller ursprung. Den förbjuder också förtal, alltså att sprida lögner som svartmålar en enskild person. Sådana gränser finns inte för att tysta åsikter, utan för att skydda människors värdighet och trygghet. Just därför handlar yttrandefrihet i grunden om en balans: rätten att tänka, tro och uttrycka sig så fritt som möjligt, samtidigt som samhället sätter en gräns där friheten skulle gå ut över andra. Att förstå den balansen är att förstå något viktigt om hur ett demokratiskt samhälle försöker hålla ihop.

Ordlista

ORD	FÖRKLARING
ta för given	tro att något är självklart och inte tänka på det
insändare	en kort text i en tidning där någon säger sin åsikt
grundsten	något viktigt som annat vilar på; en grund
demokratiskt	som hör till demokrati, där folket bestämmer
granska makten	noga undersöka och kontrollera dem som styr
regeringsformen	en av Sveriges grundlagar, om medborgarnas rättigheter
medborgare	en person som tillhör ett land och har rättigheter där
lagstadgad	bestämd och skyddad i en lag
djärvt steg	ett modigt beslut som många inte vågade ta
offentlighetsprincipen	rätten att ta del av myndigheternas handlingar
insyn	möjligheten att se och förstå hur något sköts
världsminne	dokument som Unesco anser viktiga för mänskligheten
missvisande	som ger en felaktig eller skev bild
obegränsad	utan några gränser
hets mot folkgrupp	att hota eller håna en grupp människor; förbjudet i lag
förtal	att sprida lögner som skadar en persons rykte

ORD	FÖRKLARING
värdighet	en människas värde och rätt att behandlas väl
balans	en jämvikt mellan två saker som båda är viktiga

Läsförståelsefrågor

---

1. Vad menar texten med att yttrandefriheten är “allt annat än självklar i världshistorien”?
  1. Att den alltid har funnits överallt.
  2. Att den är ovanlig och inte har varit en självklarhet förr i tiden.
  3. Att ingen riktigt vet vad den betyder.
2. Varför ger grundlagsskyddet yttrandefriheten ett särskilt starkt skydd?
  1. För att polisen bevakar varje tidning.
  2. För att en grundlag är svår att ändra och kräver två beslut med ett val emellan.
  3. För att bara domstolar får läsa grundlagarna.
3. Varför har medierna enligt texten ett eget, extra starkt skydd?
  1. För att de tjänar mest pengar.
  2. För att det ofta är genom dem som makten granskas.
  3. För att de är äldre än andra företag.
4. Vad innebär offentlighetsprincipen i praktiken?
  1. Att man kan begära att få läsa hur en myndighet har resonerat och beslutat.
  2. Att alla myndigheter måste ha öppet dygnet runt.
  3. Att staten skickar alla sina papper hem till varje medborgare.
5. Varför beskriver texten gränserna för yttrandefriheten som en “balans”?
  1. För att man måste väga friheten att uttrycka sig mot skyddet för andra människor.
  2. För att lagen byter sida varje år.
  3. För att hälften av befolkningen är emot yttrandefrihet.
6. Stämmer påståendena med texten? Svara **ja**, **nej** eller **det står inte i texten**.
  1. Yttrandefriheten är skyddad i grundlag.
  2. Yttrandefrihet betyder att man får säga precis vad som helst.
  3. Den första tryckfrihetsförordningen kom år 1766.
7. Stämmer påståendena med texten? Svara **ja**, **nej** eller **det står inte i texten**.
  1. Den tryckfrihetsförordning som gäller i dag skrevs år 1766.
  2. Unesco utsåg 1766 års lag till världsminne år 2023.
  3. Det ursprungliga materialet förvaras på Riksarkivet och Kungliga biblioteket.
  4. Hets mot folkgrupp och förtal är förbjudet enligt lag.
8. Texten säger att 1766 års förordning innehöll två viktiga rättigheter. Vilka var de, och vad är skillnaden mellan dem?

9. Varför kan offentlighetsprincipen vara betydelsefull för den som vill granska makten? Resonera utifrån texten.
10. Texten skriver att gränserna i lagen “inte finns för att tysta åsikter, utan för att skydda människors värdighet och trygghet”. Förklara med egna ord vad som menas.
11. Varför tror du att det var ett “djärvt steg” att införa tryckfrihet just på 1700-talet? Motivera ditt svar med stöd i texten.
12. Texten är noga med att skilja mellan lagen från 1766 och de grundlagar som gäller i dag. Varför är den skillnaden viktig att göra, tror du?

Facit

1. 1. Att den är ovanlig och inte har varit en självklarhet förr i tiden.
2. 1. För att en grundlag är svår att ändra och kräver två beslut med ett val emellan.
3. 1. För att det ofta är genom dem som makten granskas.
4. 1. Att man kan begära att få läsa hur en myndighet har resonerat och beslutat.
5. 1. För att man måste väga friheten att uttrycka sig mot skyddet för andra människor.
6. 1. ja b) nej (texten säger att friheten inte är obegränsad) c) ja
7. 1. nej (texten säger att dagens tryckfrihetsförordning är från 1949) b) ja c) ja d) ja
8. Exempel på svar: Den ena var tryckfriheten, rätten att fritt trycka och sprida texter utan att staten först godkände dem. Den andra var offentlighetsprincipen, rätten att ta del av myndigheternas handlingar. Den första handlar om vad man själv får ge ut, den andra om rätten till insyn i hur staten arbetar.
9. Exempel på svar: Den ger var och en rätt att läsa myndigheternas beslut och protokoll utan att be om lov. Då kan journalister och vanliga medborgare själva kontrollera hur makten har resonerat och upptäcka fel, i stället för att vara beroende av vad makten väljer att berätta.
10. Exempel på svar: Gränserna är inte till för att hindra människor från att ha åsikter, utan för att skydda andra från att bli hotade, hånade eller utsatta för lögn. Man får alltså tycka mycket, men inte använda orden för att skada andra.
11. Exempel på svar: På 1700-talet bestämde makten i de flesta länder hårt vad som fick tryckas och läste texterna i förväg. Att då ge människor rätt att fritt trycka och sprida texter gick emot hur det brukade vara, och det krävde mod att lita på en sådan öppenhet.
12. Exempel på svar: Det är viktigt för att vara sanningsenlig. Idén och ursprunget går tillbaka till 1766, men lagarna har ändrats många gånger sedan dess. Om man inte gjorde skillnaden skulle man kunna tro att exakt samma lag fortfarande gäller, vilket inte stämmer.

Bedöm öppna svar efter innehåll, inte efter exakt formulering.

FÖR LÄRAREN

Texten passar för arbete med demokrati, rättsstat och källkritik, samt för skillnaden mellan vanlig lag och grundlag. Den gör en abstrakt rättighet konkret via året 1766, offentlighetsprincipen och tydliga exempel på lagens gränser. Fråga 8–12 kräver inferens och att eleven väger samman olika delar av texten; fråga 12 övar källkritisk noggrannhet (ursprung kontra nu gällande lag – dagens tryckfrihetsförordning är från 1949 och yttrandefrihetsgrundlagen från 1991). Tema: frihet, ansvar och insyn i ett demokratiskt samhälle. Lyft gärna att texten medvetet undviker tvärsäkra påståenden om “alla svenskar” och beskriver både friheten och dess gränser.

Diskussionsfrågor

- Yttrandefriheten beskrivs som en grundsten i demokratin. Vad tror du skulle hända i ett samhälle där människor inte vågade säga sin mening? Diskutera konkreta följder.
- Offentlighetsprincipen gör att vem som helst kan läsa myndigheternas beslut. Vilka fördelar ser du med en sådan öppenhet, och finns det situationer där insynen ändå borde begränsas?
- Var bör gränsen gå mellan att uttrycka en stark åsikt och att kränka eller hota någon? Diskutera utifrån egna exempel, gärna från nätet.
- Texten lyfter fram att Sverige hade en av världens första tryckfrihetslagar. Varför kan det vara problematiskt att framställa en frihet som “typiskt svensk”, och hur kan man tala om historien på ett mer balanserat sätt?
- **Skriv (6–8 meningar):** Skriv en kort text där du jämför hur fritt man kan uttrycka sina åsikter i Sverige med hur det fungerar eller fungerade där du växte upp. Vad är likt, vad är olika, och vad tycker du själv är viktigast med yttrandefriheten? Avsluta med en egen reflektion.

Källor och faktagranskning

- Regeringen – Grundlagarna (regeringsformen, tryckfrihetsförordningen, yttrandefrihetsgrundlagen, successionsordningen): <https://www.regeringen.se/sa-styrs-sverige/grundlagar-och-demokratiskt-deltagande/grundlagarna/>
- Regeringen – Yttrande- och demonstrationsfrihet i Sverige (gränser, t.ex. hets mot folkgrupp och förtal): <https://www.regeringen.se/artiklar/2023/01/yttrande-och-demonstrationsfrihet-i-sverige/>
- Kungliga biblioteket (KB) – Tryckfrihetsförordningen utsedd till världsminne av Unesco (2023): <https://www.kb.se/om-oss/nyheter/nyhetsarkiv/2023-05-22-tryckfrihetsforordningen-utsedd-till-varldsminne-av-unesco.html>
- Riksarkivet – Vad är tryckfrihetsförordningen (1766, offentlighetsprincipen): <https://sok.riksarkivet.se/historier/tryckfrihetsforordningen/vad-ar-tryckfrihetsforordningen/>

Faktagranskad mot [regeringen.se](https://www.regeringen.se), KB och Riksarkivet i juni 2026. Nyckelfakta: Yttrandefrihet är rätten att uttrycka tankar, åsikter och känslor i tal, skrift och bild. I Sverige är yttrandefriheten skyddad i grundlag. Den allmänna yttrandefriheten finns i regeringsformen (2 kap.), och därutöver finns två särskilda mediegrundlagar: tryckfrihetsförordningen (för tryckta skrifter) och yttrandefrihetsgrundlagen (för radio, tv, film och vissa webbplatser). Sverige har totalt fyra grundlagar. År 1766 fick Sverige sin första tryckfrihetsförordning, som innehöll världens första lagstadgade tryckfrihet och som även slog fast offentlighetsprincipen – rätten att ta del av myndigheters allmänna handlingar – som fortfarande är ovanlig internationellt. Den nu gällande tryckfrihetsförordningen är från 1949 och yttrandefrihetsgrundlagen från 1991; texterna fokuserar på 1766 års ursprung utan att påstå att exakt samma lag gäller i dag. År 2023 utsåg Unesco 1766 års tryckfrihetsförordning till världsminne (Memory of the World). Yttrandefriheten är inte obegränsad: vissa handlingar är förbjudna i lag, till exempel hets mot folkgrupp och förtal. Texterna nämner gränserna neutralt och framställer inget som universellt sant (“många”, inte “alla svenskar”).

Berättelser om svenskar · läromedel för svenska som andraspråk. Skapat inom Läromedelsprojektet. Senast uppdaterad 2026-06-25.